

Uvod

Nakon završetka Drugog svetskog rata, koji je ostavio teške posledice na međunarodnu trgovinu, i rastućim protekcionizmom država, javila se potreba za liberalizacijom i regulisanjem međunarodnih robnih tokova. Svetska trgovinska organizacija, pored Međunarodnog monetarnog fonda, svakako predstavlja najbitniju multilateralanu instituciju koja reguliše ponašanje učesnika u međunarodnoj razmeni. Ova organizacija je stvorena sa ciljem uklanjanja svih barijera u međunarodnoj trgovini i stvaranju uslova za njeno nesmetano odvijanje.¹

1. Svetska trgovinska organizacija

Svetska trgovinska organizacija (World Trade Organization, WTO) je međunarodna organizacija koja predstavlja institucionalni i pravni okvir multilateralnog trgovinskog sistema u područjima carina i trgovine robama, uslugama i trgovinskih aspekata intelektualne svojine. STO predstavlja pravno obavezujuću instituciju u domenu svetske trgovine koja počiva na pravilima, odnosno sporazumima koji na sveobuhvatan način regulišu trgovinu robom, uslugama i trgovinske aspekte intelektualne svojine. Pored toga, u okviru Svetske trgovinske organizacije, ustanovljen je sistem rešavanja sporova (čime se obezbeđuje sankcionisanje nepoštovanja preuzetih međunarodnih obaveza), sistem praćenja nacionalnih trgovinskih politika zemalja članica (svakih 6 godina za zemlje poput naše), sistem tehničke pomoći i obuke zemljama u

¹ Kozomara Jelena, *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Beograd, 2001, str.57

razvoju i tranziciji i sistem saradnje sa Međunarodnim monetarnim fondom i Svetskom bankom.

Svetska trgovinska organizacija ima za osnovni cilj da promoviše slobodnu trgovinu, podstičući zemlje da smanjuju uvozne carine i druge barijere koje se nameću otvorenom, slobodnom tržištu. Svetska trgovinska organizacija je osnovana 1995. godine i predstavlja sukcesora međunarodnog sporazuma koji je bio poznat pod imenom GATT - Opšti sporazum o carinama i trgovini (General Agreement on Tariff and Trade).

Svetska trgovinska organizacija je jedina međunarodna agencija u svetu koja se bavi nadgledanjem pravila u međunarodnoj trgovini. Ona olakšava protok roba i usluga kao i rešavanje eventualnih nesporazuma između nekih zemalja članica. Njen značaj je ogroman, što pokazuje sve veći broj članica (153 u 2008. godini) ali i sve veći obim svetske trgovine (trenutno preko 8500 milijardi dolara).

1.1.Principi i članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji

Svetska trgovinska organizacija počiva na nekoliko osnovnih principa:

- princip najpovlašćenije nacije, kojim se zemlje izjednačavaju u pogledu pristupa tržištu (izuzetak su sporazumi o slobodnoj trgovini, carinske unije i ekonomske integracije),

- nacionalni tretman, koji podrazumeva isti tretman strane i domaće robe, stranih i domaćih pružalaca usluga i trgovinskih marki, patenata i prava na kopiranje,

- princip transparentnosti, obavezivanja (na maksimalnu carinsku stopu) i predvidivosti, čija je suština da se obezbedi da sve informacije o propisima, postupcima i procedurama vezanim za trgovinu budu unapred i lako dostupne čime bi se obezbedila stabilnost.

Članice Svetske trgovinske organizacije mogu biti države ali i autonomne carinske teritorije (Tajvan, Makao, Hong Kong). Svetska trgovinska organizacija danas ima 153 zemalja članica, a 25 zemalja je trenutno u procesu pristupanja. Od dana podnošenja zahteva za pristupanje u Svetskoj trgovinskoj organizaciji, kandidati za članstvo dobijaju status posmatrača. Prema pravilima Svetske trgovinske organizacije, države posmatrači su u obavezi da u periodu od 5 godina pokrenu pregovore za pristupanje u punopravno članstvo.

U regionu jugoistočne Evrope još jedino Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina nisu članice ove organizacije. Sedište STO se nalazi u Ženevi.

1.2. Organizaciona struktura Svetske trgovinske organizacije

Svetska trgovinska organizacija, kao i druge međunarodne međudržavne organizacije, ima stalne organe koji su rangirani u pet nivoa:

1. **Ministarska konferencija** je najviši organ koji odlučuje o pitanjima Svetske trgovinske organizacije multilateralnih trgovinskih sporazuma.² Sastavljena je od visokih predstavnika država članica, ministara, carinskih unija i nezavisnih carinskih teritorija. Odluke donosi konsenzusom. Odlučivanje većinom je moguće ali nikada nije upotrebljeno. Svi sporazumi kojima članice Svetske trgovinske organizacije pristupaju, moraju biti ratifikovani u nacionalnim parlamentima.

2. **Opšti savet** (General Council) je glavno telo Svetske trgovinske organizacije, sastavljeno od predstavnika svih zemalja članica, koje rukovodi radom i odlučuje o tekućim pitanjima u Svetskoj trgovinskoj

² P. Bjelić (2008), *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet Beograd, str.448.

organizaciji u periodu između Ministarskih konferencija. Odgovorno je i nastupa u ime Ministarske konferencije.

3. **Saveti** koji su zaduženi za nadgledanje Multilateralnih trgovinskih sporazuma, u oblasti međunarodne trgovine robom, trgovine uslugama i trgovinske aspekte prava intelektualne svojine.

4. **Sekretarijat** Svetske trgovinske organizacije obavlja administrativne poslove u užem smislu, koordinacione, finansijske, tehničke i reprezentativne funkcije. Sekretarijatom rukovodi Generalni direktor, koji imenuje zaposlene u Sekretarijatu i određuje njihove dužnosti i pravila službe u skladu sa smernicama koje donosi Ministarska konferencija Svetske trgovinske organizacije.

5. **Pomoćne organe** čine komiteti, radne grupe i saveti podređeni Opštem savetu i savetima koji administriraju pojedine sporazume.

Svetska trgovinska organizacija objedinjuje različite interese svih zemalja članica, ali se, ipak, najveći uticaj ostvaruje od strane najrazvijenijih privreda, odnosno SAD i Evropske unije.

1.3. Prednosti i ciljevi članstva u STO

Članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji predstavlja jedan od ključnih koraka integracije zemlje u moderne međunarodne ekonomske odnose. On je istovremeno i važan element podrške procesu unutrašnjih ekonomskih reformi, kao i neophodan korak u procesu pridruživanja i pristupanja Evropskoj uniji. U tom smislu, pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji predstavlja i važan element razvojne strategije zemalja u tranziciji, kao i zemalja u razvoju.

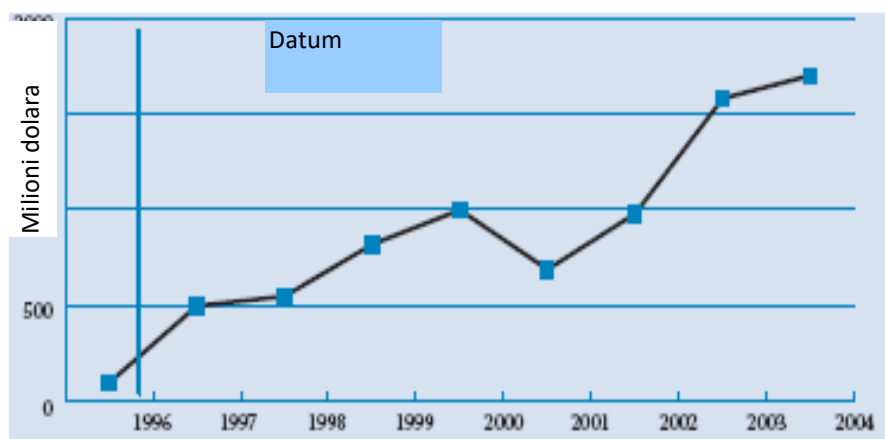
Osnovne prednosti članstva u Svetskoj trgovinskoj organizaciji se ogledaju u sledećem:

- mogućnost pristupa tržištima drugih zemalja pod povoljnijim uslovima,

- izuzetno važan signal stranim investitorima o stabilnosti i predvidivosti ekonomskog sistema – smanjuje se faktor rizika za potencijalne ulagače,

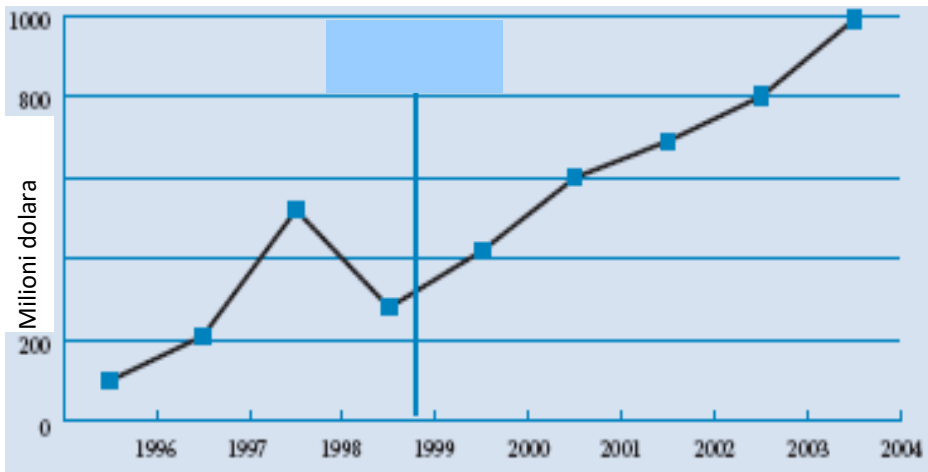
- izgradnja tržišne privrede i podsticaj modernizaciji i reformi privrednog zakonodavstva.

Pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji, između ostalog, omogućava i poboljšanje poslovne klime za buduće strane investitore. Stabilna vlada, standardi, zaštita intelektualne svojine i drugi uslovi neophodni za članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji nalaze se među najznačajnijima za ulaganje u jednu zemlju. Dva primera najbolje ilustruju značaj ulaska u Svetsku trgovinsku organizaciju.

Grafikon 1 . SDI u Bugarskoj nakon prijema u STO (► OECD, 2006, str. 45)

U Bugarskoj je u osmogodišnjem periodu članstva u Svetskoj trgovinskoj organizaciji postignuto povećanje stranih direktnih investicija za oko osamnaest, dok je Estonija u petogodišnjem periodu uvećala obim stranih ulaganja za tri puta.

Grafikon 2. SDI u Estoniji nakon prijema u STO (► OECD, 2006, str. 46)

U okviru jugoistočne Evrope, Srbija (sa Kosovom i Metohijom), Crna Gora i Bosna i Hercegovina nisu članice Svetske trgovinske organizacije, i zbog toga je i revidiran Sporazum o osnivanju CEFTA 2006.

Za zemlju koja je u procesu pristupanja je vrlo važno da obezbedi nekoliko preduslova:

- političku podršku procesu pristupanja, odnosno punu podršku Vlade kako bi se, pored ostalog, omogućilo da pregovarački tim ima mogućnost direktnog i efikasnog učešća u reformi propisa važnih za pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji,

- realizacija efektivnih reformi na planu spoljnotrgovinskog sistema, kao i šireg zakonodavstva u celini, u cilju stvaranja tržišne privrede i pravnog sistema koji je uporediv sa sistemima razvijenih tržišnih privreda,

- informisanje celokupne javnosti u zemlji – poslovnih i naučnih krugova, asocijacije potrošača, članova parlamenta, medija, kako bi se obezbedio nacionalni konsenzus o važnosti što skorijeg pristupanja ovoj organizaciji

- finansijsko-materijalno i kadrovsko jačanje institucija koje nose proces pripreme i pregovora za pristupanje, kao i ispunjavanja preuzetih obaveza.

1.4. Sporazumi Svetske trgovinske organizacije

Neuspeli pokušaj stvaranja Međunarodne trgovinske organizacije 1948. godine, kao jedne od Bretton Woods institucija, rezultirao je pristupanjem 23 države Opštem sporazumu o carinama i trgovini (GATT). Inicijalni nacrt Povelje ITO (International Trade Organization) bio je ambiciozan s obzirom da je predviđao pravila na području zapošljavanja, međunarodnih investicija, usluga i restriktivne poslovne prakse. Dvadeset tri države potpisnice GATT pokrenule su postepenu trgovinsku liberalizaciju i uklanjanje protekcionističkih mera u trgovini robom koje su predstavljale ostavštinu iz 30-tih godina. Tokom 47 godina i 8 rundi pregovora, sve do 1994. godine, razvijan je multilateralan trgovinski sistem, koji prerasta u Svetsku trgovinsku organizaciju.

Svetska trgovinska organizacija je osnovana 1995. godine, posle Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora (1985-1994). Finalnim aktom Urugvajске runde usvojeno je 28 sporazuma o liberalizaciji svetske trgovine, Sporazum o osnivanju Svetske trgovinske organizacije, i četiri plurilateralna sporazuma koje su potpisale pojedine delegacije na Ministraskom sastanku u Marakešu.³

Dva najvažnija dokumenta opšteg tipa usvojena na kraju Urugvajске runde su:

1. Finalni akt Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora (koji sadrži sve rezultate tih pregovora) i
2. Sporazum o osnivanju Svetske trgovinske organizacije.

³ Jevtić Ana, *Uticaj Urugvajске runde pregovora na međunarodnu razmenu*, Institut ekonomskih nauka, 2006, str.345-60.

Svetska trgovinska organizacija ima status pravnog lica i subjekta međunarodnog prava. Njena nadležnost pokriva regulisanje trgovine robom, uslugama i trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine, a poseduje i mehanizme za reviziju spoljnotrgovinskih politika zemalja članica kojima obezbeđuje poštovanje njenih pravila.

Svetska trgovinska organizacija mehanizam delovanja ispoljava kroz sporazume kojima su regulisane pojedine oblasti međunarodne trgovine. Sporazumi Svetske trgovinske organizacije se mogu podeliti u tri grupe:

- 1) sporazumi koji se odnose na snižavanje carinskih i necarinskih barijera u međunarodnoj trgovini,
- 2) sporazumi koji utiču na unifikaciju pravnih normi u zemljama članicama, i
- 3) sporazumi koji regulišu ključne procedure prilikom realizacije spoljnotrgovinskih poslova.

U prvu grupu sporazuma spadaju Opšti sporazum o carinama i trgovini iz 1994. godine, Sporazum o trgovini poljoprivrednim proizvodima i Sporazum o tekstilnim proizvodima.

Opšti sporazum o carinama i trgovini iz 1994. godine predstavlja skup unapređenih postojećih pravila, mehanizama i instrumenata koji se tiču zaštite pre svega carinske politike država članica. Među njima su najznačajniji:

- carine postaju jedini legitimni instrument zaštitne politike na granici,
- primena necarinskih mera zaštite je u principu zabranjena (osim u specijalnim slučajevima koji su precizno definisani);
- zemlje članice Svetske trgovinske organizacije su preuzele obavezu da u detaljno preciziranim rokovima ostvare

postepeno snižavanje postojećih carinskih stopa ili njihovo potpuno ukidanje za pojedine proizvode;

- reciprocitetom u carinskim koncesijama utvrđuju se i takozvane konsolidovane carinske stope za pojedine proizvode, koje postaju obavezujuće i ne mogu se jednostavno menjati, odnosno povećavati, bez kompenzacije glavnim trgovinskim partnerima;
- isključuje se diskriminacija zemalja članica i uvoznih proizvoda u odnosu na domaće, a klauzula najpovlašćenije nacije se bezuslovno primenjuje prema svim članicama STO;
- uvozni proizvodi iz zemalja članica STO imaju tzv. „nacionalni tretman“, tj. moraju imati isti tretman kao i domaći proizvodi.

Spoljnotrgovinska razmena zemalja u oblasti poljoprivrede se reguliše Sporazumom o poljoprivredi, kojim se u poljoprivredi po prvi put primenjuju pravila slična onim koja se već decenijama primenjuju u trgovini industrijskim proizvodima.

Imajući u vidu značaj poljoprivrede, u mnogim zemljama postoje programi podrške koji imaju za cilj podsticanje proizvodnje hrane. S druge strane, ovakvi programi mogu itekako uticati na spoljnotrgovinsku razmenu poljoprivrednih proizvoda. Programi domaće podrške obuhvataju širok spektar mera čiji je cilj porast poljoprivredne proizvodnje, povećanje prihoda zemljoradnika, ili stimulisanje ruralnog stanovništva da se bavi poljoprivredom. Spektar programa se kreće od direktne podrške cena (garantovanje cena poljoprivrednih proizvoda) do subvencionisanja inputa čime se smanjuju troškovi proizvodnje. Ako se zemljoradniku garantuje cena proizvoda ili ukoliko za uložena sredstva plaća manje od tržišne cene, on se time podstiče na veću proizvodnju.

Da bi se omogućio razvoj domaće poljoprivredne proizvodnje, u spoljnotrgovinskoj razmeni poljoprivredni proizvodi su obično bili podložni necarinskim barijerama (Non Tariff Barriers, NTB). Necarinske barijere obuhvataju, na primer, kvote kojima se ograničava obim uvoza, minimalne uvozne cene ili promenljive uvozne dažbine. Primenom ovakvih spoljnotrgovinskih barijera ograničava se pristup tržištu i onim zemljama koje bi mogle da ponude proizvode po nižim cenama od domaćih.

Urugvajskom rundom pregovora zemlje članice su se složile da u budućnosti zabrane necarinske barijere i da sve postojeće konvertuju u carinske tarife izračunavanjem odgovarajućih tarifnih ekvivalenata. U mnogim zemljama, obračunati tarifni ekvivalenti necarinskih barijera su bili izuzetno visoki (200–300 procenata).

Do pojave Svetske trgovinske organizacije visokorazvijene zemlje (najveći uvoznici tekstilnih proizvoda) imale su dominantnu ulogu u određivanju tržišnih pravila trgovine tekstilnim proizvodima, sprovodeći, pre svega, protekcionističke spoljnotrgovinske mere. Početkom šezdesetih godina dvadesetog veka međunarodna trgovina tekstilom i odećom je izašla iz okrilja GATT-a. S obzirom da se tekstilna industrija razvijenih zemalja, zbog konkurencije vrlo jeftinih i sve kvalitetnijih proizvoda iz zemalja u razvoju našla u velikim teškoćama, razvijene zemlje preduzimaju mere zaštite koje su odudarale od pravila GATT-a. Od 1974. godine međunarodna trgovina tekstilom i odećom se reguliše Međunarodnim sporazumima o tekstilu (Multifibre Agreements – MFA). Režim MFA je definisao pravila na osnovu kojih su se primenjivale kvote, kroz bilateralne sporazume ili unilateralne akcije, uobičajeno dozvoljavajući godišnju stopu rasta kvota od 6 procenata. Takav sistem je obezbedio transparentnost, kao i određeni stepen predvidljivosti. Međutim, tokom vremena je postao previše komplikovan i restriktivan, sa

brojnim negativnim efektima (npr. stopa rasta od 6 procenata često je, putem bilateralnih sporazuma u praksi bila drastično smanjena).

Sporazum o tekstilu i odeći (ATC) predviđa sistem za fazno uključivanje bilateralnih sporazuma po MFA u GATT, ali isto tako obuhvata i trgovinu tekstilom i odećom koja je bila ograničena izvan MFA. Centralni element ATC Sporazuma je progresivna i vremenski određena integracija sektora tekstila i odeće u GATT iz 1994. godine.

Ipak, iako je ovim Sporazumom bilo predviđeno da se, postepeno, do 2005. godine ostvari slobodna trgovina tekstilnim proizvodima na međunarodnom nivou, na snazi ostaju mnogobrojni bilateralni sporazumi kojima se ograničava potpuna liberalizacija trgovine u okviru ovog sektora (najviše se odnosi na Evropsku uniju).

U drugu grupu sporazuma Svetske trgovinske organizacije spadaju:

- Sporazum o investicionim merama koje utiču na trgovinu,
- Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS)
- Sporazum o međunarodnoj trgovini uslugama (General Agreement on Trade in Services - GATS)⁴

Sporazumi ove grupe koncentrisani su na unifikaciju, odnosno ujednačavanje zakonske regulative u zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije. Za razliku od prethodne grupe sporazuma, ovde osnovni instrument spoljnotrgovinske politike ne predstavlja carina, već pravne norme kojima se eliminišu pravne barijere međunarodnoj trgovini uslugama i intelektualnoj svojini.

U treću grupu sporazuma Svetske trgovinske organizacije među najvažnije spadaju:

⁴ Videti detaljnije o svim sporazumima: Rezultati Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora, Institut Ekonomskih nauka, Beograd 1996. godine.

- Sporazum o antidampingu
- Sporazum o subvencijama i kompenzatorskim merama
- Sporazum o primeni sanitarnih i fitosanitarnih mera,
- Sporazum o tehničkim preprekama u međunarodnoj trgovini,
- Sporazum o carinskoj vrednosti
- Sporazum o kontroli pre isporuke
- Sporazum o pravilima o poreklu robe

Svetska trgovinska organizacija definiše dumping u Sporazumu o implementaciji člana 6. GATT-a iz 1994. godine (*Sporazum o antidampingu*) kao izvoz proizvoda u drugu zemlju po ceni koja je niža od normalne cene. Takođe, navodi se da zemlje članice Svetske trgovinske organizacije mogu da, u skladu sa Sporazumom sprovedu mere zaštite domaćeg tržišta, ukoliko se, naravno, dokaže postojanje dumpinga.⁵

Sam termin dumping je nastao da obeleži diferenciranje cena u međunarodnoj trgovini (na osnovu državnih granica).⁶

Dumping je široko rasprostranjena praksa zemalja, posebno onih koje imaju problema u prometu sa inostranstvom ili imaju hroničan nedostatak stranih, posebno konvertibilnih, sredstava plaćanja, iako nije i dovoljna pretpostavka za uspeh na inostranom tržištu i ostvarivanje zadovoljavajućeg nivoa konkurentnosti. Može se sprovoditi kod kategorije primarnih, homogenih i standardizovanih proizvoda, kod kojih je cena još uvek dominantno područje ostvarivanja diferentne prednosti u odnosu na konkurenciju, dok ostali necenovni faktori predstavljaju dodatni tržišni stimulan.

S obzirom da dumping može naneti ozbiljne posledice zemlji uvoznici, a po pravilu ova strategija ima za cilj eliminisanje konkurencije,

⁵ Simić Jelena, *Dumping i dampinške cene u međunarodnoj trgovini*, Ekonomski pogledi br. 1 i 2, Ekonomski fakultet Priština, 2003.

⁶ Dr Branko Rakita, *Međunarodni marketing*, Beograd 1996.

Svetska trgovinska organizacija je stvorila mehanizme kojima se zemlje mogu štititi od ovakve nefer konkurencije.

Dampinške cene se mogu utvrditi na nekoliko načina. Kao prvo, to je cena koja je drastično niža od konkurentske. Međutim, kao takva ne mora biti okarakterisana kao dampinška, već se utvrđuje takozvana normalna cena. To je cena po kojoj se proizvod prodaje na tržištu zemlje iz koje se izvozi. U slučaju da se proizvod prodaje samo na inostranom tržištu, vrši se upoređivanje sa cenama istog na trećim tržištima. Ukoliko ni to nije moguće (iz različitih razloga), vrši se takozvano zidanje cena (cena koja se dobije kombinacijom proizvodnih i drugih troškova koje je izvoznik ostvario i uobičajene (normalne) marže).

Sporazumom je predviđeno da se vodi računa i izvrše odgovarajuće korekcije kada se porede proizvodi koji nisu u potpunosti identični – kada se razlikuju po svojim fizičkim osobinama, po obimu prodaje, načinu prodaje i poreskom tretmanu.

Damping je najčešće prisutan na razvijenim tržištima. Na takvim tržištima izvoznici vide najbolje prilike za ekspanziju, a damping je jedan od načina da se domaća industrija učini nekonkurentnom (najbolji primer predstavlja izvoz japanskih proizvoda na tržište Sjedinjenih američkih država osamdesetih godina dvadesetog veka). Jednom kada je to postignuto, cena uvezene robe može biti povećana. Ukratko, izvoznik može praktikovati damping s malim profitom kratkoročno, ali s vrlo velikim dugoročno.

Damping se smatra jednim od vidova nelojalnog spoljnotrgovinskog poslovanja; javlja se kada zemlja izvoznica nema komparativne prednosti u proizvodnji nekog proizvoda, a plasira ga na tržište druge zemlje po ceni koja je niža od cene koja se formira na domaćem tržištu (zemlje izvoznice). Dakle, upoređivanjem cene koju izvezeni proizvod ima na tržištu zemlje izvoznice i tržištu zemlje uvoznice može se ustanoviti da li damping postoji. Međutim, da bi se ovo

poređenje obavilo, najčešće je neophodno prethodno izvršiti veliki broj složenih analiza kako bi te dve cene bile uporedive.

Novim sporazumom o antidampingu detaljno su razrađena pravila u kojim slučajevima se može uvoditi damping i uspostavljena je disciplina u njegovom korišćenju.

Pored kalkulacije takozvane normalne cene, vrlo je bitno odrediti učešće uvoza datog proizvoda u ukupnom uvozu takvog ili sličnog proizvoda pogođene zemlje, odnosno domaće industrije. Ukoliko je ono veće od 3%, uz cenu nižu od normalne preko 2%, tada govorimo o dampingu. U nekim slučajevima, kada je učešće u uvozu takvog ili sličnog proizvoda zemlje manje od 3%, i cena koja je niža od normalne za preko 2% nije dovoljan dokaz o postojanju dampinga. Mora se uzeti u obzir da posotje i slučajevi kada nije samo jedna zemlja zainteresovana za sprečavanje dampinga, već to može biti slučaj sa više zemalja istovremeno (na primer, ukoliko je dve ili više zemalja dostiglo takav nivo integracije da imaju jedno, unificirano tržište, industrija takve integracije će se smatrati kao domaća industrija. U ovakvom slučaju, ukoliko zemlje pojedinačno imaju po manje od 3% uvoza spornog proizvoda, ali zbirno taj uvoz čini više od 7% ukupnog uvoza takve robe, uz razliku između normalne i prodajne cene preko 2%, ponovo se radi o dampingu.

Generalno, Sporazum omogućava državama članicama da reaguju po pitanju antidampinga samo u slučajevima u kojima postoji prava (materijalna) povreda konkurentne domaće privrede. Da bi došlo do primene ove mere država treba da dokaže da damping postoji, da utvrdi u kojoj meri postoji (tj. za koliko je niža izvozna cena u poređenju sa cenom zastupljenom na tržištu zemlje izvoznice) i dokaže da je damping stvarno prouzrokovao povredu ili da postoji opasnost da je izazove.

Dampinška marža (razlika između izvozne cene i normalne vrednosti proizvoda) se najčešće izražava u procentima od izvozne cene.

Na primer, ako nakon korekcije usled razlika koje utiču na poređenje, normalna vrednost iznosi 100, a izvozna cena 80, razlika je 20 i dampinška marža bi iznosila 25%.

Određivanje u kojoj meri je ostvaren damping nije dovoljno. Antidampinške mere se primenjuju samo onda ako su domaći proizvođači pretrpeli izvesnu štetu i u tom smislu sporazum precizira proceduru pokretanja antidampinške istrage kojom se svim stranama u sporu pruža mogućnost prezentovanja argumenata i dokaza.

Ukoliko istraga pokaže da postoji damping i da je naneta šteta domaćoj industriji, izvozna kompanija može da preduzme meru povećanja svojih cena na dogovoreni nivo i izbegne uvođenje antidampinških uvoznih carina. U tom smislu Sporazum utvrđuje detaljan postupak iniciranja antidampinških sporova, metod za sprovođenja odgovarajućih ispitivanja, kao i uslove koji obezbeđuju svim zainteresovanim stranama podnošenje odgovarajućih dokaza.

Mere antidampinga ne mogu trajati duže od 5 godina od dana uvođenja, osim ukoliko ispitivanje ne pokaže da bi prestanak njihove primene prouzrokovao štetu.

Kada se govori o dampingu, uglavnom se misli na izvozne firme. Međutim, dešavalo se da i države sprovode damping, primenjujući višestruke devizne kurseve i devalvaciju iznad nivoa prosečnog rasta cena, tako da se moglo govoriti o posebnoj vrsti dampinga. Danas su takve situacije retke, pošto se devalvacije i višestruki devizni kursevi sprovode uz saglasnost Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske trgovinske organizacije .

Neke od vrsta dampinga koje se mogu javiti u međunarodnoj trgovini danas su:

- ekološki damping, kada zemlja izvoznica ima niže ekološke standarde pa samim tim omogućava proizvođačima i niže troškove proizvodnje,

- prikriveni damping, kada su sve komponente izvozne cene u stvari dampinške,
- socijalni damping, kada postoje izuzetno niski troškovi radne snage.

Svako preduzeće koje posluje na međunarodnom tržištu danas treba primeniti poslovnu strategiju za koju smatra da bi dugoročno bila korisna. Na različitim tržištima mogu biti primenjene različite cene, zasnovane na potrošnji i konkurenciji. Ipak, Sporazum o antidampingu vrlo strogo reguliše svaki pokušaj stvaranja neloyalne konkurencije, naročito u međunarodnom poslovanju, gde damping sprečava razvoj domaće industrije. U periodu sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka antidampinški mere su se često sprovodile, naročito u SAD. gde je 1976. godine ustanovljeno da čak 23 od 28 stranih proizvođača automobila na američkom tržištu primenjuje dampinšku strategiju. Za dampinške cene na tom tržištu su optuženi i japanski proizvođači televizora, kao i preduzeća za proizvodnju čelika. Vlade evropskih zemalja takođe su uvele primenu antidampinških propisa na uvoz čelika i drugih proizvoda koji se uvoze po niskim cenama.

Sporazum o subvencijama i kompenzatornim merama ima sličan cilj kao i sporazum o antidampingu, sa izvesnim razlikama u pogledu aktera na koje se primenjuje.⁷ Sporazum ima dvostruki cilj: reguliše korišćenje subvencija i određuje mere koje zemlje mogu preduzimati u odnosu na efekte subvencija. Sporazumom se daje mogućnost državi ili da pokrene proceduru za rešavanje sporova tražeći povlačenje subvencije (ili otklanjanje negativnog efekta njenog dejstva) ili da sama sprovede istragu i utvrdi posebnu carinu (poznatiju kao „kompenzatorna carina“) za uvoz onog subvencionisanog proizvoda za koje je ustanovljeno da ugrožava domaće proizvođače.

⁷ Jevtić Ana, *Uticaj Urugvajске runde pregovora na međunarodnu razmenu*, Institut ekonomskih nauka, 2006, str.345-60

Sporazum definiše pojam subvencije preko tri determinante:

- finansijska pomoć od strane vlade ili bilo kog javnog tela na teritoriji zemlje članice koja donosi korist (fiskalni podsticaji; vladina nabavka dobara i usluga od pojedinih, izabranih preduzeća; vladina plaćanja iz fondova stvorenih za svrhe subvencionisanja)
- subvencije utvrđuje i sprovodi vlada ili druga javna institucija na teritoriji zemlje članice, i
- subvencija omogućava korist određenim preduzećima, koju je moguće utvrditi.

Iako Svetska trgovinska organizacija u načelu zabranjuje upotrebu subvencija, sporazumom o subvencijama i kompenzatornim merama definišu se tri kategorije subvencija:

- zabranjene,
- subvencije povodom kojih je moguće voditi spor, i
- dozvoljene subvencije.

Zabranjene subvencije utiču na ometanje slobodnih tokova robe i usluga i, shodno tome, da će ugrožavati trgovinu ostalih zemalja članica. Tu spadaju:

- izvozne subvencije (subvencije koje su usmerene povećanju izvoza), i
- subvencije supstitucionisanja uvoza (subvencije koje su usmerene većoj upotrebi domaćih od uvoznih proizvoda).

Status zabranjenih subvencija moguće je dovesti u pitanje prema proceduri o rešavanju sporova u okviru STO i one su predmet ubrzanog postupka. Ukoliko se u procesu rešavanja nesporazuma utvrdi da je određena subvencija zabranjena, ona momentalno mora biti povučena. U protivnom, zemlja koja se žali može uvesti protivmere. Ukoliko su domaći proizvođači pogođeni uvozom subvencionisanih proizvoda, dozvoljeno je uvođenje kompenzatorne carine.

Subvencije u pogledu kojih je moguće voditi spor su dozvoljene, ali ih je moguće dovesti u pitanje u okviru multilateralnog rešavanja sporova ili uvođenjem kompenzatorne mere, ukoliko imaju nepovoljno dejstvo na interese druge zemlje članice. Ovde spadaju subvencije koje prouzrokuju štetu domaćoj industriji zemlje koja vodi spor zbog uvoza subvencionisanih proizvoda.

Sporazum o subvencijama i kompenzatornim merama sadrži tri usko definisane kategorije subvencija koje su dozvoljene, odnosno koje se ne mogu dovesti u pitanje multilateralno, niti mogu biti predmet kompenzatornih radnji ukoliko su u okviru određenih granica. To su:

- subvencije za bazična istraživanja i prekonkurentni razvoj,
- pomoć nerazvijenim regionima, i
- subvencije koje se odnose na zaštitu životne sredine.

One su dozvoljene jer je verovatnoća da će izazvati nepovoljne posledice sasvim neznatna, ili zato što se smatra da imaju posebnu vrednost i da ih stoga treba podsticati.

Kompenzatorna carina (kao paralela antidamping carini) može se uvesti samo pošto je zemlja uvoza sprovela detaljno istraživanje slično onom koje se zahteva za anti-damping. Postoje detaljna pravila na osnovu kojih se odlučuje da li je proizvod subvencionisan (što nije uvek jednostavno), kriterijumi na osnovu kojih se odlučuje da li uvoz subvencionisanih proizvoda nanosi štetu domaćoj industriji, postupci za pokretanje i vođenje istraživanja i pravila o primeni kompenzatornih mera (obično je to period od pet godina). Subvencionisani izvoznik takođe može pristati da povisi svoju izvoznu cenu kao alternativnu mogućnost naplati kompenzatorne carine.

Sporazum uzima u obzir da subvencije igraju značajnu ulogu u ekonomskom razvoju zemalja u razvoju i obezbeđuje specijalan i diferencijalni tretman ovih zemalja članica. Zemlje u razvoju takođe

imaju povlašćen tretman ukoliko je njihov izvoz predmet ispitivanja koje se tiče uvođenja kompenzatorne carine.

Sporazum o primeni sanitarnih i fitosanitarnih mera ističe osnovna prava i obaveze članica u sprovođenju mera kojima se obezbeđuje ispravnost hrane namenjene ljudskoj ishrani (zdravstvena ispravnost namirnica), zaštita zdravlja životinja (sanitarne mere) ili biljaka (fitosanitarne mere), kada takve mere imaju uticaj na međunarodnu trgovinu.

Ovim Sporazumom se omogućava da zemlje članice STO uspostave standarde u pogledu sanitarne i fitosanitarne zaštite, i preduzmu sve neophodne mere, ali samo pod uslovom da se zasnivaju na naučnim principima i da se primenjuju samo u onoj meri koja je neophodna da bi se očuvalo zdravlje ljudi, životinja i biljaka. Države članice Svetske trgovinske organizacije prilikom primene ovih mera ne bi smele da arbitrarno ili nepravično vrše diskriminaciju među članicama, ili da dovedu do prikrivene restrikcije međunarodne trgovine. Sanitarne i fitosanitarne mere (SPS) se mogu koristiti samo pod sledećim uslovima:

- sve SPS mere moraju biti zasnovane na naučnim činjenicama,
- SPS mere ne smeju ograničavati međunarodnu trgovinu,
- prilikom primene SPS mera nije dozvoljena diskriminacija među zemljama u kojima postoje slični ili isti uslovi.

Sporazum o primeni SPS mera podstiče zemlje članice STO da koriste međunarodne standarde i preporuke u svim slučajevima kada oni postoje. Članicama je, međutim, dozvoljeno da koriste i viši nivo sanitarne i fitosanitarne zaštite od nivoa koji pružaju međunarodni standardi, ukoliko se na osnovu naučno zasnovane procene rizika utvrdi da je takav nivo zaštite neophodan. Ukoliko ne postoje odgovarajući međunarodni standardi, zemlje članice mogu da primenjuju mere

zasnovane na naučnim metodama ili da preuzimaju odgovarajuće standarde drugih zemalja.

Sporazum o primeni SPS takođe predviđa da svaka zemlja članica mora da formira informativni punkt u kome će zainteresovane zemlje članice moći da se informišu o svim pitanjima koja ih interesuju, i koji će obezbeđivati svu relevantnu dokumentaciju koja se odnosi na sanitarne i fitosanitarne propise, postupke kontrole i inspekcije, postupke procene rizika, kao i naznačenje ostalih nadležnih organa .

Na osnovu sporazuma o primeni SPS mera formiran je Komitet za sanitarne i fitosanitarne mere koji omogućava redovne konsultacije o ispravnosti hrane ili merama zaštite zdravlja biljaka i životinja, koje utiču na međunarodnu trgovinu. Komitet takođe vodi računa o adekvatnoj primeni odredaba Sporazuma o SPS merama.

Sporazum o primeni SPS mera izričito predviđa mogućnost za zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje da traže tehničku pomoć u cilju poboljšanja sistema zaštite ispravnosti hrane i sistema zaštite zdravlja biljaka i životinja. Pomoć se obezbeđuje u oblastima tehnologije prerade, istraživanja ili razvoja infrastrukture, tehničkim savetima, ekspertizom, finansijskom pomoći, itd.

Osnovni cilj *Sporazuma o tehničkim preprekama u međunarodnoj trgovini* je da onemogući da propisi i standardi, kao procedure atestiranja i usaglašenosti postanu neopravdana prepreka za normalnu spoljnotrgovinsku razmenu.⁸ Odredbe Sporazuma o TBT primenjuju se na sve proizvode, industrijske i poljoprivredne.

Za preduzeća koja svoju robu prodaju na inostranom tržištu ovo je jedan od najvažnijih sporazuma koji može direktno uticati na njihov poslovni rezultat. Postoji nekoliko vrsta tehničkih prepreka u međunarodnoj trgovini, mada se mogu svrstati u tri grupe:

⁸ Tehničke barijere u spoljno trgovinskoj razmeni (TBT) su uslovi i ograničenja kao posledica propisanih specifikacija ili karakteristika robe.

a) različiti propisi koji postoje u zemljama kada su u pitanju standardi proizvoda,

b) razlike u nacionalnim propisima koji imaju snagu zakona i doneti su u cilju zaštite zdravlja, sigurnosti i zaštite okoline,

c) različite procedure ispitivanja i atestiranja u cilju osiguranja usklađenosti nekog inostranog proizvoda sa nacionalnim propisima ili industrijskim standardima (što inostranog izvoznika izlaže dodatnim troškovima i produžava rokove isporuke).

Zemlje članice Svetske trgovinske organizacije su ovim sporazumom prihvatile obavezu transparentnosti svih nacionalnih aktivnosti na planu izrade, usvajanja i primene standarda i tehničkih propisa. Na kraju, od članica se zahteva da osnuju nacionalne informativne punktove preko kojih bi se svi potencijalni inostrani izvoznici mogli obavestiti o vazećim tehničkim propisima, standardima i postupcima za ocenu usaglašenosti inostranih proizvoda sa nacionalnim standardima.

Sporazumom o pravilima o poreklu robe Svetska trgovinska organizacija vrši harmonizaciju propisa vezanih za poreklo proizvedene robe i smanjuje moguće prepreke u međunaronoj trgovini.⁹ Pravilo o poreklu robe je kriterijum koji definiše gde je roba proizvedena. Ono je esencijalni deo međunarodne trgovine jer postoji mnogo diskriminatornih mera među zemljama izvoznicama: kvote, preferencijali, damping, subvencije. Samo poreklo robe se danas u periodu globalizacije svetske privrede u nekim slučajevima vrlo teško može utvrditi, jer se mnogobrojni delovi proizvoda mogu proizvoditi u različitim zemljama pre nego budu plasirani na tržište.

Sporazum o pravilima o poreklu robe zahteva od zemalja članica da imaju transparentna pravila koji se odnose na ovu oblast; da nemaju

⁹ Kozomara Jelena, *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Beograd, 2001, str. 69.

restriktivne i razarajuće efekte na međunarodnu trgovinu i da budu administrirana na konsistentan, celovit i razuman način.

Cilj ovog Sporazuma je da harmonizuje pravila o poreklu roba između zemalja članica Svetske trgovinske organizacije. Radi efikasnijeg obavljanja spoljnotrgovinskih poslova usvojena je jedinstvena forma dokumenta o poreklu robe.

Sporazum o carinskoj vrednosti robe insistira na fer, uniformnom i neutralnom sistemu valuacije robe za carinske svrhe. S druge strane, umanjena ili uvećana carinska vrednost može biti način za prelivanje dobiti iz jedne zemlje u drugu, odnosno može ozbiljno narušiti carinske prihode jedne zemlje.

U tom smislu, sporazum pokušava da eliminiše korišćenje arbitrarnih ili fiktivnih carinskih vrednosti, odnosno korišćenje transfernih cena u međunarodnoj trgovini. Na ovaj način, Svetska trgovinska organizacija direktno utiče na poslovanje spoljnotrgovinskih firmi na dva načina: ograničava mogućnost upotrebe arbitrarnih cena a zatim i određuje način na koji će carinska služba zemlje uvoza odrediti novu, realnu vrednost uvezene robe, poštujući, pritom, smernice iznete u Sporazumu.

Posle prihvatanja Urugvajске runde, zemlje potpisnice su započele sa smanjivanjem carinskih stopa. Ipak, iako je najveći broj razvijenih zemalja sledio ovu politiku, protekcionizam u različitim vidovima je sve više dolazio do izražaja, o čemu će više reći biti u narednim poglavljima.